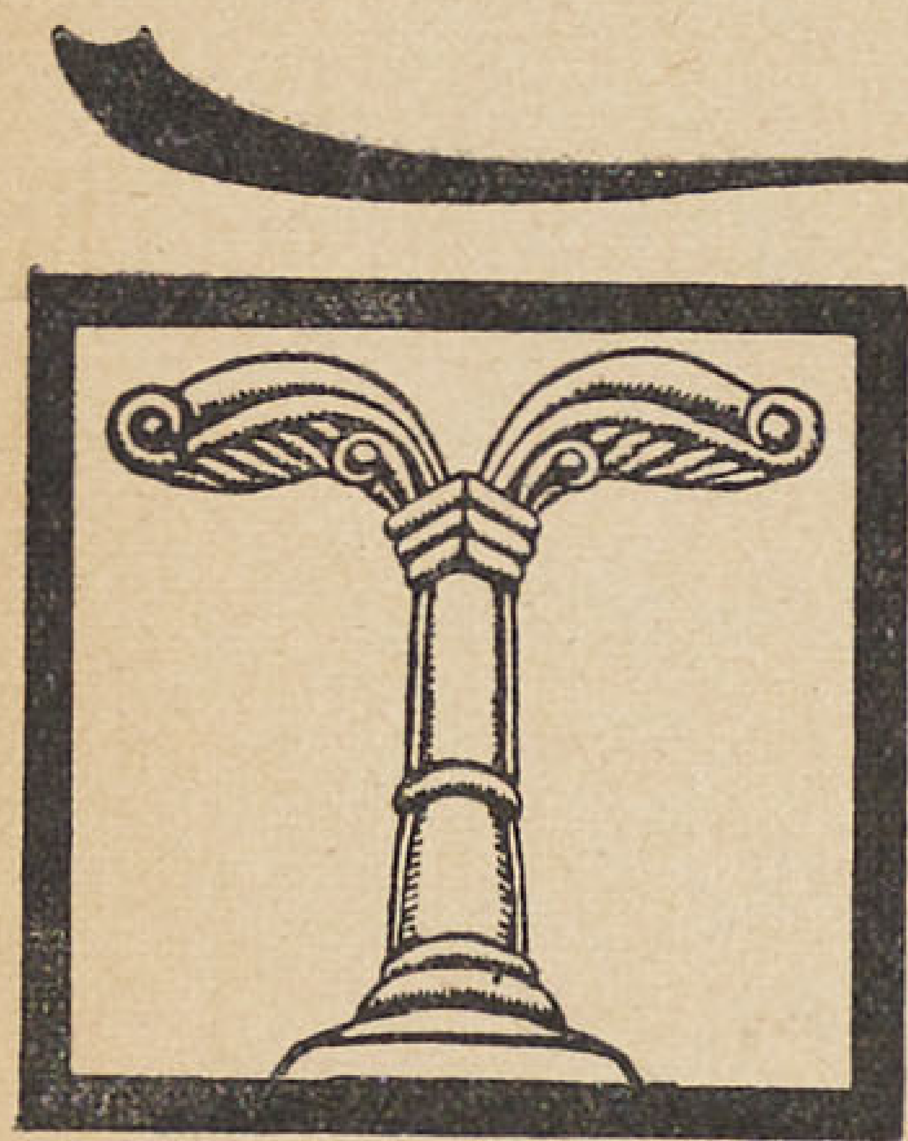

Der Vaderen Erfdeel

STRIJDBLAD VAN DE WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE

MAANDBLAD **3e JAARGANG No. 10** **GRASMAAND 1939**

Ostara

Het Paaschfeest heet in Engeland Easter en in Duitschland Ostern, namen, die naar men meent afgeleid zijn van Ostara of een dergelijken naam, die gedragen is door een Germaansche Godin. Hoe de naam precies geluid heeft staat niet vast, maar de taalkundigen meenen, dat Ostara (de eerste a is kort) het meeste den ouden naam nabij komt.

Evenals dit met de andere Goden het geval was werd Ostara op bepaalde plaatsen vereerd. Waar deze waren is niet meer bekend; het Christendom kwam in de plaats van den ouden godsdienst en de priesters beijverden zich alle herinnering aan het verleden uit te wisschen. Maar dit lukte niet geheel en al, want in de namen van plaatsen, bosschen en streken bleven vaak oude herinneringen bewaard.

Wat Ostara betreft zijn namen samengesteld met „Oost" of „Ooster" een mogelijke aanduiding. Wij zeggen een mogelijke aanduiding, want in den naam kan ook alleen een tegenstelling ten opzichte van West of Wester liggen of de plaatsbepaling „ten Oosten van". Soms echter maakt het den indruk, alsof de naam „Ooster" niet met de windrichting te maken heeft. Dit is bijv. het geval met de omgeving van Norg in Drenthe. Daar komt niet minder dan vijf maal het woord Ooster voor, zonder dat daarvoor een duidelijke reden is. Alleen voor het Oosterveld en de Oosteresch zou men kunnen aanvoeren, dat zij ten Oosten van Norg liggen, maar een Noorder-, Wester- en Zuider-veld of esch ontbreken. Verder liggen dan ten **Noorden** van Norg (dat in 1233 Norch en in 1316 Norech heette) de Oostersche Duinen. Ten Noorden en Oosten van Norg stroomt het Oostervoortsche diep en daaroverheen ligt o.a. de Oosterdijksche brug. De woorddeelen „Ooster" kunnen dus, als andere aanwijzingen dit ondersteunen, op Ostara slaan en andere aanwijzingen zijn er inderdaad. Ten Noorden van de Oostersche Duinen ligt nml. Langeloo met de Loo-akkers. Dit „loo" wijst op een heilige plaats en in Duitschland ligt een „Langelau", dat herkend is als een oud heiligdom. Voorts stemt tot nadenken, dat ten Oosten van Norg een voormalige Romeinsche legerplaats gevonden is. Dit laatste kan er op duiden, dat daar in de buurt belangrijke Germaansche nederzettingen lagen en dus ook een daaraan verbonden eeredienst-middelpunt.

Iets dergelijks hebben wij bij Makkum. Daar liggen tusschen Makkum en Eurzinge: Ooster esch, Oosterkamp, Ooster stukken en Ooster ma, terwijl voorts in de omgeving alleen een Noordkamp te vinden is. Bij Sleen liggen van West naar Oost het Noord- en Zuidsleener loo, de Holstee en de Ooster akkers, vier plekken met namen, die ieder voor zich een aanduiding kunnen zijn van een oud-Germaansche overlevering en die, nu ze alle vier bij elkaar voorkomen aan die aanduiding een groote mate van waarschijnlijkheid geven.

Talrijk zijn de namen Oosterhout, voor plaatsen of streken, zonder dat er een Noorder-, Wester- of Zuiderhout bij in de buurt liggen. Aan-

gezien onze voorvaderen hun Goden vaak in bosschen vereerden, kan de naam Oosterhout hieraan een herinnering zijn. Het zou een parallel zijn voor de namen Aerdenhout, Aartswoud en Aardjesberg (bij Hilversum), plaatsen, die vermoedelijk verband houden met de vereering van de godin der aarde, Nerthus.

Het huismerk

Welke is nu de opvatting van Ruppel [1]) aangaande de huismerken?

In het Germaansche rechtsleven zien wij overal het symbool optreden. Dat wil zeggen, dat achter elke symbolische handeling, elke symbolische vorm een geheele voorstellingswereld ligt; dat in de symbolische handeling of vorm iets onzichtbaars, een onzichtbare wereld, werkelijkheid wordt. Het symbool legt een verbinding tusschen de zichtbare en de onzichtbare wereld. Niet in de Oostersche beteekenis van magie; de bedoeling van de Germaansche symbolische handeling is niet, om langs magischen weg bepaalde resultaten te bereiken of demonen te verjagen. De zgn. wetenschappelijke volkskundigen, die bij alles en nog wat met het Oostersche begrip „magie" werken, bewijzen daarmee alleen hoe volkomen vreemd zij innerlijk staan tegenover hun eigen voorgeslacht. Voor den in volkseigen wereldbeschouwing nog levenden Germaan is het symbool de tegenwoordigheid van het niet-zichtbare, van den goddelijken oorsprong dezer wereld. In het symbool wordt de oorspronkelijke orde aller dingen hersteld.

Deze oorspronkelijke orde duidt de Germaan aan met het woord „vrede". Tal van handelingen, welke een symbolisch karakter dragen, zijn er nu op gericht, den „vrede" te herstellen. Bij „vrede" dient men de tegenwoordige beteekenis van dat woord zich uit het hoofd te zetten. Tegenwoordig beduidt „vrede" niet veel meer dan een toestand van niet-oorlog. Voor ons voorgeslacht beteekende „vrede" iets veel ruimers: een toestand, waarin de oorspronkelijke „heiligheid" verwezenlijkt was, waarin het „heil" van een gemeenschap was verwerkelijkt.

Zoo begon b.v. de rechtspraak met het scheppen van den „dingvrede"; zoo had elk huis zijn „huisvrede"; daarom kennen wij nu nog in ons strafrecht het begrip „huisvredebreuk". Zoo had ook de sibbe haar eigen vrede. „Vrede" is dus een religieus begrip.

In het huismerk nu ziet Ruppel een symbool en wel het symbool van den oorsprong der sibbe. Juister nog: het huismerk symboliseert den stamvader der sibbe, die voor het Germaansche bewustzijn tot de sibbe behoort; ja, het eigenlijke hoofd der sibbe is. De sibbe toch omvat niet enkel de levenden, maar ook de dooden.

---

[1]) Karl Konrad A. Ruppel: Die Hausmarke, das Symbol der Germanischen Sippe. Alfred Metzner Verlag — Berlijn.

De enkeling is in de eerste plaats lid der sibbe en bij zijn handelingen naar buiten treedt hij namens de sibbe op. Daarom zien wij b.v. bij rechtshandelingen den enkeling zijn „eedhelpers" uit de sibbe meebrengen. Zoo ook is te verklaren, waarom de Friesche koning Redbad zijn voet uit het doopvont terug trok, toen hij hoorde, dat hij in den christelijken hemel te zamen zou zijn met allerlei vreemd volk en niet met zijn eigen sibbe, die „brandde in de hel". Redbad wilde liever met de leden van zijn sibbe in die christelijke hel branden dan als eenigste van zijn sibbe in een hemel zijn waar hij geen der zijnen zou aantreffen. Van Germaansch standpunt uit volkomen begrijpelijk. Wij zien uit dit bekende geval, dat voor ons voorgeslacht het binnendringen van een vreemd geloof in de sibben tot een breuk in de sibbevrede leidde en kunnen ons voorstellen, hoe de verwildering, die overal bij de Germaansche volken optrad na de kerstening, het logisch gevolg was van het verbreken van den sibbevrede en daarmede van het heil van sibbe en enkeling.

Het huismerk is dus symbool van den stamvader der sibbe; in het merk is de stamvader aanwezig. Vandaar, dat het merk een rol speelt bij rechtshandelingen, waarbij het er om gaat na inbreuken op den sibbevrede of wijzigingen in het sibbebezit den sibbevrede te herstellen en het heil der sibbe opnieuw te verzekeren. Dat kan niet geschieden buiten het werkelijk hoofd der sibbe, den stamvader, om. Het feitelijk hoofd der sibbe, de oudste „zwaardmaag" d.w.z. de mannelijke sibbegenoot die den stamvader het naast in den bloede bestaat, treedt daarbij slechts op als vertegenwoordiger van den stamvader. Hier is het van belang zich te herinneren, dat wij telkens verhalen vinden omtrent goddelijke afkomst van den stamvader eener sibbe.

De naam „huismerk" is hier misleidend, omdat deze kan leiden tot de onjuiste gevolgtrekking, dat het merk verbonden is aan het huis, de woning, het vaste goed. Inderdaad komt het voor, dat bepaalde hoeven een merk hebben, dat aan de hoeve zelf eigen is, waardoor het misverstand een schijn van gegrondheid krijgt. In werkelijkheid echter is het huismerk eigen aan de sibbe, hetgeen tot uitdrukking komt in het verschijnsel, dat alleen het hoofd der sibbe het merk ongewijzigd voert, en dat de andere leden der sibbe — voor zoover zij eigen huis houden, eigen vuur branden — door bijvoeging van een of meer streepjes het merk wijzigen. Hier zien we dus hetzelfde als bij de wapens: zooals jongere takken van een sibbe het stamwapen „breken", wordt ook het huismerk „gebroken". In het algemeen trouwens wijst veel er op, dat de wapens de plaats der veel oudere merken hebben ingenomen en dat dezelfde opvatting, die de merken beheerschte, ook bij het gebruik der wapens zich heeft doorgezet.

Het woord „huis" in den naam „huismerk" moet dus niet verstaan worden in den zin van „woning", maar in den zin waarin wij spreken van „het huis van Oranje". Huis beteekent hier: onderdeel, tak van een sibbe. De bijzondere beteekenis van „huis en haard" in de wereldbeschou-

wing van ons ras leidt tot de samenvoeging van merk en huis in de benaming ,,huismerk".

Wat tenslotte den vorm der huismerken betreft wijst Ruppel nog op een mogelijkheid van misverstand, waarop wij de aandacht willen vestigen. Vele huismerken zijn terug te brengen tot den grondvorm van een der bekende zinnebeelden of runen. Men hoede zich er voor, daarom in deze merken ,,verbasterde" zinnebeelden te zien, waartoe de onderscheidende toevoegingen licht aanleiding zouden kunnen geven. Daarvan is geen sprake. Het merk, zooals gezegd, symboliseert de sibbe en haar stamvader, geheel los van de beteekenis, die het als zelfstandig zinnebeeld toekomen kan. Men dient dus wel te onderscheiden, of een figuur als huismerk optreedt of als zelfstandig zinnebeeld. Om een voorbeeld te noemen: het teeken X kan als huismerk optreden en als zinnebeeld. Wanneer wij het bij talrijke Twentsche erven op den stiepel van de niendeur zien, dan kan het daar niet als huismerk gebruikt zijn. Vinden we het echter in een boerenzegel of onder een gerechtelijke acte of koopbrief, dan is het duidelijk dat het daar als merk dienst doet en niet als zinnebeeld.

Wij hebben hier slechts in zeer groote trekken kunnen weergeven, welke gezichtspunten Ruppel's werk opent. Wij begroeten het met vreugde als een werkelijke stap verder in onze kennis der gedachtenwereld van eigen bloed. De lezer zal er oneindig meer in vinden dan wij hier hebben kunnen aanduiden. In tal van richtingen openen zich nieuwe vergezichten; tal van vragen worden door Ruppel even aangestipt, die nog op beantwoording wachten.

Men kan van verschillende kanten in het geestesleven van een volk trachten door te dringen: Ruppel heeft den weg gekozen, die door het gebied van het rechtsleven leidt en ons langs de kennis der bijzondere rechtsinstellingen tot inzicht in de wereldbeschouwing van ons voorgeslacht brengt. Voor lezers, wien het gebied van het oud-vaderlandsche rechtsleven niet geheel vreemd is, zal dit werk dus een goede gids blijken. Ook voor hen, die door bestudeering van andere cultuurgebieden ons voorgeslacht nader zijn gekomen, biedt Ruppel echter nieuwe inzichten. Wij kunnen kennisneming dan ook ten zeerste aanbevelen.

Germaansch Limburg

(Slot)

De hier gegeven voorbeelden laten zich met vele vermeerderen. Ze zijn alle genomen uit een gebied, dat van ouds Germaansche bodem is. Wij zijn reeds ver genoeg in deze vraagstukken doorgedrongen, om te weten dat deze namengroepen ten nauwste verband houden met de

wereldbeschouwing van ons voorgeslacht, ook al kennen wij op het oogenblik nog lang de beteekenis van elken naam niet en al zijn tal van samenhangen nog onduidelijk. Maar duidelijk is al wel, dat al deze namen voor ons voorgeslacht een beteekenis hadden en hetgeen wij over sommige namen weten, wijst er op dat die beteekenis met wereldbeschouwing en Godsvereering samenhing.

Maar als dat zoo is, dan bewijst het terugvinden van zulke namen in een bepaalde streek, dat die streek vóór de kerstening Germaansch gebied moet zijn geweest; en niet alleen Germaansch in dien zin, dat zij onder het gezag of den invloed van Germaansche stammen heeft gestaan, maar Germaansch woongebied. Elke Germaansch dorp toch — dit leeren ons de plaatsnamen elders — had in zijn onmiddellijke omgeving van die plekken, waar religieuze plechtigheden plaats vonden; waar recht werd gesproken; waar de dooden begraven werden en de levenden in volksvergadering bijeenkwamen. Het terugvinden van daarop duidende namen zegt ons: dit is Germaansche cultuurgrond. Hier waren voor de kerstening reeds Germaansche boeren gevestigd, hadden er hun hoeven gebouwd, woonden en leefden er en gaven den omtrek namen in hun eigen taal. Voor ons, hun nakomelingen, zijn deze plaatsnamen voorvaderlijk erfdeel en is de streek, waar wij ze terugvinden, voorvaderlijke grond.

Met dit inzicht gewapend wenden wij het oog naar Limburg.

Het is in sommige kringen de vaste opvatting, dat Limburg eigenlijk niet Germaansch is, maar tot den Latijnschen cultuurkring behoort. Wel kan ieder, die oogen heeft, in Limburg's dorpen de blonde afstammelingetjes der daar gevestigde Germanen zien spelen, maar dit schijnt niet voor elkeen voldoende overtuigend te zijn. Wel geeft men toe, dat van ouds Germaansche stammen in Limburg gevestigd zijn geweest, maar over de eigen cultuur dier Germanen rept men niet. Limburgs cultuur laat men beginnen met de overheersching door de Romeinen en de kerstening uit het Zuiden.

Hiervan nu leert ons een vluchtig onderzoek het onjuiste reeds.

Indien immers in Limburg diezelfde namen en namengroepen voorkomen, die wij elders in uitgesproken Germaansche streken vinden, dan blijkt daar uit, dat de Germaansche bevolking haar stempel op het land heeft gedrukt. Maar daaruit volgt tevens, dat dit stempel op het land gedrukt werd in een tijd, die in elk geval aan de kerstening voorafging en dat de tijdelijke Romeinsche overheersching het land slechts aan de oppervlakte heeft beroerd. De Germaansche bevolking van Limburg moet eigen opvattingen en wereldbeschouwing zoo grondig in het landschap door naamgeving hebben vastgelegd, dat alle latere cultuur-invloeden van elders het eenmaal opgedrukte stempel niet hebben kunnen uitwisschen.

Nemen wij nu de stafkaart ter hand, dan toont de eerste blik reeds, dat inderdaad hier plaatsnamen voorkomen, die een eigenaardig-Germaansch karakter hebben. Namen als Venlo, Meerlo, Baarlo behooren tot de groote

groep van loo-namen, waarvan het in de Saksische streken wemelt. Deze plaatsen moeten voor de Germaansche bevolking van Limburg dus eenmaal een gewijd karakter hebben gehad. Meer gezette beschouwing der kaart geeft talrijke namen, welke wij in het Noorden om hun eigenaardige beteekenis en samenhang opmerkten.

Niet ieder echter heeft de stafkaart bij de hand. Voor dezen willen wij wijzen op een andere bron, waaruit wij merkwaardige plaatsnamen kunnen leeren kennen; een bron, die ook de stafkaart-bezitter niet mag verwaarloozen, omdat zij de stafkaart aanvult en verbetert. Wij bedoelen de aankondigingen van veilingen, landverpachtingen, houtverkoopingen e.d. in de streekbladen. Daarin pleegt n.l. de naam der te veilen of te verpachten perceelen vermeld te worden tegelijk met de kadastrale nummers. Daardoor is de naam nauwkeuriger in het terrein vastgelegd dan dit op de stafkaart mogelijk is; tegelijk echter blijkt uit zulk een vermelding, dat de naam ter plaatse bij het volk zelf nog altijd leeft en tenslotte is hierdoor de mogelijkheid gevonden om de geschiedenis van den naam na te sporen.

Wij willen nu een greep doen uit de gegevens, die enkele dergelijke Limburgsche krantenaankondigingen opleverden.

In het Noorden, bij Gennep, is een Lichtenberg. Nu is de Noordpunt van Limburg niet het meest karakteristiek-Limburgsch. Belangrijker is daarom, dat in het Zuiden ook Schaesberg zijn Lichtenberg heeft. Geulle heeft een Lochterveld, Neer een Lichteveld. Een Klinkenberg treffen we aan bij Heer.

Maasbree heeft een Lange Heide zoo goed als Lunteren. Het heeft ook een Krayel en een Tongerloo in zijn omgeving. Verder treffen we hier een Roosendaal aan — in Duitschland vond men vaak een Frankische begraafplaats op plaatsen met een soortgelijken naam — en tenslotte een Joanneskamp, die ons onwillekeurig het Janskerkhof in het Gooi, een overoude heilige plaats, in de herinnering roept.

Namen met „hel" vinden we vele. Kessel heeft zijn Helbosch; Wittem-Terziet zijn Helbergergats, Gronsveld kent een „Onder de hel"; Afferden heeft onder de goederen van het kasteel Bleyenbeek een Helmeer. In Baarlo tenslotte vinden we een „kapelletje in de Hel" vermeld.

Heeft Lunteren in zijn omgeving een Gelloo, Belfeld kent een Geloo en in Helden („hel"!) vinden we een Geelberg, waarin we ook een samenstelling met „gel" vermoeden.

Nu we toch in Belfeld zijn, merken we op, dat in dit „Bel" zeer wel een herinnering aan Balder of Belder kan steken. Ons vermoeden wordt versterkt, als we te Stein een „Belboom" vermeld vinden, die merkwaardigerwijze ter plaatse ook als „Meigat" bekend is. Thorn kent een „Scheleveldje" en we denken eensklaps aan den Scheelenberg te Lunteren. Slenaken heeft een Donderkuil, zooals wij benoorden de rivieren een Donderberg kennen (Donar). Bergen heeft een Wolfsvensche berg, Limbricht een Wolfsweide, Vaals behalve zijn Malensbosch een Wolfshaag, Helden een Wolfsdel.

Wij zouden zoo nog wat door kunnen gaan, maar wij willen voor onze Limburgsche lezers iets te ontdekken overlaten. Als zij de moeite willen doen hun eigen streek na te gaan, zullen zij nog veel meer kunnen vinden. Genoeg in elk geval om voortaan overtuigd te zijn, dat Limburg in zijn wezen oorspronkelijk even Germaansch is als de Noordelijke gewesten van ons vaderland.

De ziel van het Noorden:

BRUEGEL

Bruegel en Bosch

De weg naar Bruegel is niet duidelijk afgeteekend. Men vindt een verhouding tot Jeroen Bosch, maar die is niet wezenlijk.

Bosch stierf in 1516, Bruegel werd ± 1525 geboren en zijn oudste gedagteekende teekening is van 1552, zijn kopergravures beginnen met 1556 en zijn eerste schilderij is van 1557. Niettemin begon Bruegel als Bosch-nabootser.

Waarom?

We weten, dat juist omstreeks 1550 een sterke tegenstrooming optrad tegen de steeds zoetelijker en oppervlakkiger werken van de Roomsche Academie en de eentonigheid van de orthodoxe iconografie. [1])

Er was o.a. vraag naar spooktafereelen.

Aan deze vraag te beantwoorden was de taak der uitgevers. Een van de grootsten en beroemdsten werd Hieronymus Cock, die in 1546 kunsthandelaar en uitgever was geworden. Hij liet gravures maken naar teekeningen van kunstenaars, die hij met scherpen kijk naar hun speciale aanleg voor landschap, figuur enz. wist aan het werk te zetten.

In 1548 stierf zijn broer Mathys, die vooral de landschappen voor zijn rekening nam en na diens dood scheen de jonge Pieter Bruegel zijn plaats wel in te kunnen nemen.

---

[1]) Er kwam een hang naar het excentrieke en burleske, die bevrediging zocht in fantastische duivelarijen, die nog door den beugel konden.

Het werk van Jeroen Bosch werd een ware schatkamer voor „helsche" schilders, die de beroemde werken eindeloos varieerden om aan de mode-gril tegemoet te komen.

Zoo beleefde Bosch een vrij zonderlinge herleving een halve eeuw nà zijn dood. Behalve deze aesthetische verklaring, zullen de afnemende welvaart, de naderende catastrofe onder het bewind der Habsburgers, het voortschrijdend verval in de machtskerk en de daarmede gepaard gaande twijfel op religieus en staatkundig gebied, eveneens gronden zijn geweest waarop het „helsche" verbeeldingsspel lustig kon tieren en waarbij ieder zich het zijne kon denken. Hoe dan ook, we zien hier een tegenstrooming optreden, die een ontwrichting der natuurlijke normen verraadt.

In deze betrekking vervaardigde Bruegel een groot aantal topografische bladen, de bovengenoemde Bosch-imitaties (waartoe Cock origineele teekeningen van Jeroen in portefeuille hield) en een reeks allegorische voorstellingen.

Het is duidelijk, dat Bruegel inderdaad de bladen van Bosch nauwlettend raadpleegde, want hem ontbrak ten eenenmale de innerlijke drang tot dit soort na-gothische, vergeestelijkte spitsvondigheden. Niet, dat hij zich als mensch van de aarde, niet uit het stoffelijke kon verheffen, integendeel: zijn rijpste en diepste werken zijn juist die, waarbij „Diesseits" en „Jenseits", visioen en werkelijkheid, volkomen in elkaar opgaan en ondeelbaar een nieuwe werkelijkheid vormen.

Maar Bruegel is van een anderen tijd dan Bosch: hij is menschelijker, inderdaad: humaner, daardoor ook vreugdevoller en meer aanvaardend, ja, verheerlijkend de vruchtbare gezegende aarde.

Van nature was hij dus de tegenpool van Jeroen, die deze nog slechts als gevloekt wist weer te geven.

Alleen daar, waar Bosch in de verloren zoon e.d. de landschappen van Brabant frank en vrij verbeeldt is van een positieve relatie sprake.

Want ook, waar Bruegel evenals Bosch de volksche spreekwoordenschat aanboort, doet hij dit uit een heel anderen geest: niet langer zijn de figuren marionetten, die bepaalde ideeën dragen, maar zij zijn levende personages, bezig in de volheid van het dagelijksch bestaan, bezield met hartstochten en gegrepen door een hun eigen beweging.

Vanzelfsprekend moest Bruegel zich daartoe vrijmaken van Bosch en van de Academie en in de korte periode van zijn scheppen, die tusschen de jaren 1552—'69 lag, zien we dit dan ook gebeuren.

Bruegel en Dürer

Naast deze verhouding tot Jeroen Bosch openen de betrekkingen tusschen het werk van Bruegel en dat van Dürer, Rubens en Rembrandt belangrijke uitzichten op de ontwikkeling van de kunst van het Noorden.

Dürer's werk houdt het midden tusschen dat van Noord en Zuid. In Italië zag Dürer eigen idealen verwezenlijkt. Wel wendt hij zich steeds tot de natuur, maar als rustelooze zoeker vol humanistische problemen. Een teveel aan methode maakt zijn werk soms krampachtig, de traditie klemt zijn compositie in, een overmaat van geest en een te nadrukkelijk gedemonstreerd handwerk zijn de gevaren die zijn arbeid steeds bedreigen.

Dürer, geestmensch en man van wetenschap verwezenlijkte zich tenslotte door de Italiaansche renaissance en offerde daarbij een gedeelte van zijn Duitsch-zijn, al schiep hij het type van de reformatie-mensch en het portret als spiegel der ziel. Bruegel daarentegen verwezenlijkte zich tègen de renaissance in, „ondanks" de renaissance. Hij ontdekte niet de ziel van het individu maar van de massa. Hij schiep niet volgens een aanvaarde wetenschap, maar instinctief uit zijn volksdom en schept nieuwe wetten naar eigen aard. Hij is een onproblematisch mensch, met

hart en ziel natuurverbonden, al schiep hij zijn schoonste werken in een kolkende bedrijvige wereldstad. Zeker was Pieter Bruegel hoog ontwikkeld, maar dit bepaalde de aard van zijn werken niet.

Bruegel en Rubens

Wat natuurverbondenheid wil zeggen blijkt, als wij een landschap van Bruegel en van Rubens vergelijken. Ook Rubens is een schilder van beweging. Maar deze beweging behoeft hij evenmin als „de natuur" te veroveren. In zijn tijd is dit reeds gekauwde kost, conventie, geworden. Niet alleen de beeldinhoud, ook de wereldbeschouwing is voor Rubens een niet meer te veroveren zaak, maar dogma. Evenals Bernini is hij immers dé gevierde exponent van het zich herstellende katholicisme, van de contra-reformatie, aan welker geheimste verlangens zij met heel hun genie en persoonlijkheid beantwoorden. Hoe anders Bruegel, die **zijn** wereldbeschouwing in de verborgen zin van diepzinnige vergelijkingen voorzichtig moest inkleeden, om uit de handen van de inquisitie te blijven.

De beweging, die Rubens weergeeft is dan ook niet menschelijk natuurgebonden, maar aesthetisch zuivere dynamiek.

Is de bewogenheid in Bruegels werk in de eerste plaats rhytmisch, die bij Rubens is in de eerste plaats harmonisch. Rubens prachtige landschap in het Museum Boymans bijvoorbeeld is artistiek schoonschrift van een natuurfantasie, een landschap van Bruegel is een uit de kracht van de aarde weergegeven wereld van dingen, gedragen door een uiterst waakzame en ernstige werkelijkheidszin.

Rubens is overdaad, Bruegel is intensiteit. Rubens is schoone schijn, Bruegel oergrond.

Bruegel en Rembrandt

Vergelijken we nu een landschap van Bruegel met een van Rembrandt. Dan zien wij dat bij Rembrandt de natuur en de dingen kleur zijn geworden en dat de kleur is opgegaan in een tastend en alles vervluchtigend spel van licht en donker. De waakzaamheid van Boeren Bruegel steekt scherp af tegen den permanenten droomtoestand van den naar zielsdiepten duikenden magiër.

In een landschap van Rembrandt is alles omwolkt en onzeker. Worden wij voor een Bruegel een kosmische ervaring rijker, voor een Rembrandt worden wij een ziele-ervaring rijker. Rembrandt delgt de werkelijkheid uit tot een ongrijpbaar lichtspel overblijft, Bruegel bevestigt de wereld in een over-werkelijkheid waarin stof en geest, vorm en kleur, kunst en natuur, mensch en eeuwigheid in volkomen evenwicht zijn. Wel bedenke men dat in deze vergelijkingen, niet alleen verschillen in aanleg, maar tevens tijds- en plaatsverschillen tot uitdrukking komen.

Met Bruegel doet zich het merkwaardige geval voor, dat hij juist als kunstenaar lang onbegrepen bleef. Waar bij anderen de nadruk meestal te veel op het louter aethetische werd gelegd, werd deze kant bij Bruegel verwaarloosd.

Ook om deze reden is Jedlicka's nieuwe publicatie van beteekenis, omdat daarin van schilderij tot schilderij de ontwikkelingsgang van de innerlijke wetmatigheid wordt nagespeurd. Zoo komt de schrijver tot de conclusie, dat Bruegel voor de lokroep van het Zuiden niet is uitgeweken, maar er bewust een geheel eigen lied tegenin heeft gezongen.

Het is, alsof hij nog eens van voren af aan begint en zich geheel van binnen uit een wereld bouwt, die zoo in alle opzichten één is met zijn natuur en de natuur, als men sindsdien niet meer heeft verwezenlijkt gezien. Bruegels oog is ook zoo scherp, zijn kunnen zoo bijzonder groot, dat men de grens waar de verbeelding in het handwerkelijk methodische overgaat niet bespeurt: bij Bruegel loopt men niet vast in een virtuoos penseelschrift, men kan eenvoudig letterlijk niet uitgekeken raken. Maar — toch is de natuur bij Bruegel geheel verbeelde Bruegeliaansche-natuur. Maar zijn visie is ons zoo eigen, dat wij geen kloof tusschen de natuur zelf en zijn weergave ervan voelen, hoe persoonlijk zijn opvatting en compositie in den grond zijn, hetgeen een vergelijking met anderer werk onmiddellijk laat zien. Bruegel heeft zich zoo volkomen met onze natuur vereenzelvigd, dat het moeite kost de uitzonderlijkheid en de ongeevenaarde intensiteit van zijn scheppenden arbeid als zoodanig te herkennen.

Dit mag misschien de reden zijn van zijn eeuwenlange miskenning En toch heeft hij met zijn jaargetijdencyclus, zijn reeks volksfeesten, zijn zinnebeeldige paneelen zooals „de Kreupelen", „de Blinden" en „de Dans bij den Galg" op geniale en koppige wijze een nieuwe volksche wereld van het Noorden opgebouwd tegen de machtswereld van het Zuiden in.

Onze oudste geschiedenis

Wij willen hierbij nog even opmerken, dat nog steeds niet is uitgemaakt, hoe ver de Kelten ook bijgedragen hebben in de totstandkoming van ons volk. Niet onwaarschijnlijk is het dat zij door Germanen ten deel zijn teruggedreven en in het begin onzer jaartelling weten wij van slechts één Keltischen stam in ons land, de Menapiërs. Overigens waren de oorspronkelijke Kelten zoo gelijkend op de Germanen, dat zij — uiterlijk tenminste — niet te onderscheiden zijn geweest. De Keltische invloed is vroeger overschat en ook Dr. van Giffen wijst er op, dat bepaalde ver-

schijnselen, die hij vroeger als Keltisch beschouwde, zeer goed Germaansch kunnen zijn.

De oudheidkunde zoekt allereerst naar het verband en de verwantschap van de kultuurgroepen en hun begrenzing. Wanneer dit is geschied, komt de vraag naar de voortbrengers van die kultuur, naar het ras en de stammen. Dit verband is dikwijls moeilijk te leggen, want zijn grenzen tusschen de kultuurgroepen altijd grenzen tusschen stammen?

Ook Dr. van Giffen stelde in zijn lezing de vraag: Waar ligt de grens tusschen Kelten en Germanen? en zegt dan: Twee soorten urnen komen in deze grafvelden, die zoo plotseling hun intrede deden, voor. Ten eerste de ruwe z.g. Germaansche urnen (Harpstedt-Nienburger type) die zij allen gemeen hebben. Deze urnen wijzen op een voordringen van nieuwe bewoners en wel van Germaansche bevolkingen. Dit moet de groote uitbreiding zijn geweest, die plaats had, voor de Romeinen aan de Rijnmonding verschenen. Naast deze Germaansche urnen, komen urnen met gladden wand voor, die in tegenstelling met de eersten steeds door ringgreppels zijn omgeven en in Noord en Zuid duidelijk te onderscheiden vormen vertoonen. In de Noordelijke vormen hebben invloeden van den Noord-West-Duitschen laten bronstijd en vroegen ijzertijd de overhand (Wessenstedt, Jastorf enz.) In het Zuiden zijn zij een verkommerde vorm van de Keltische Midden-Rijnsche en Belgisch-Noord-Fransche Hallstatt en Latène vormen. Uit de spaarzame bronzen bijgaven kunnen wij opmaken, dat deze graven minstens tot in de zesde eeuw voor onze jaartelling terugreiken.

De onderzoekingen van deze soort graven in andere gebieden (Duitschland, België, Denemarken; ook in Zuid-Engeland en Noord-Frankrijk, waar eenigermate vergelijkbare graven uit den vroegen ijzertijd voorkomen) zijn nog geheel onvoldoende. Alleen Westfalen maakt een uitzondering, waar een grafveld is onderzocht (Sölten, Kr. Recklinghausen) uit den allerlaatsten bronstijd, dat als een oudere vorm van de Noord-Nederlandsche mag worden beschouwd. Dr. van Giffen is van meening, dat hij geen gewaagde voorspelling doet, met te zeggen, dat dit soort graven ook buiten Westfalen overal in Duitschland gevonden zal worden. Dan zal dit vraagstuk nader kunnen worden opgehelderd.

Daartoe is het echter niet voldoende dat wij de urnen uit die grafvelden leeren kennen; ook verbreiding, bouw en de wijze van bijzetting zijn hier van belang; evenals de bouw der grafheuvels van den bronstijd zoo belangrijk is voor het vaststellen van verwantschap met andere gebieden, om zoodoende steeds meer een beeld te krijgen van de verschuivingen, welke in die eeuwen hebben plaatsgehad.

Wij leeren daar uit zien, hoe jammer het is, wanneer „urnendelvers" en „oudhedenverzamelaars", alleen maar op zoek naar „vondsten" voor den handel of voor eigen verzameling het materiaal voor dit onderzoek — dat zijn de graven zelf — vernielen, daar zij de kennis en de ervaring missen om op al die dingen te letten en de uitkomsten van zoo'n onderzoek behoorlijk vast te leggen.

In de laatste eeuwen voor onze jaartelling, gelijk met de kringgrepurnenvelden, worden ook onze alluviale gronden bewoond, de oevers der rivieren en de lage landen aan de kusten. Deze nederzettingen staan, zooals vaststaat, in den aanvang met het Rijnland in verband en niet, zooals men zou verwachten met het aangrenzende achterland, de hooge gronden. In ieder geval ontbreken tot nu toe alle aanwijzingen daarvoor. Het zijn de Wurten, Warfen, Terpen, die echter een afzonderlijke behandeling vereischen.

In en om de Luttermarke

Wanneer we de lijn Galgenheuvel—Haeckenberg op de kaart verlengen naar het N.W., dan snijdt deze de in het Voltherbroek op plm. 6,5 KM afstand van den Haeckenberg gelegen Hunenborg. Deze ligt in een vroeger onherbergzame, moerassige streek en bestaat uit een groote vlakke kunstmatige heuvel, omgeven door ringwal en gracht. 't Was een door de menschen gemeden plaats in een ontoegankelijke streek. Eerst omstreeks 1854 is er in de nabijheid een boerderij gesticht. Talrijke sagen zijn aan deze plek verbonden. Zoo zouden er dan de Hunen gewoond hebben, die de boeren hielpen bij 't africhten van hun paarden. Later werden ze minder hulpvaardig en gingen uit rooven en stelen; totdat ze ten slotte ál te brutaal werden, een meisje roofden en een boer doodsloegen, waarna de boeren de borg insloten, veroverden en de Hunen verjoegen. Ook vertelt men, dat er vroeger een heidensch keizer woonde, terwijl misschien wel als laatste herinnering aan 't geen eens was, wordt verteld „er loopt een onderaardsche gouden verbindingsweg vanaf de Hunenborg naar de Haeckenberg, waar de hoofdman aller Hunen woont".

In 1916 heeft Dr. Holwerda uit Leiden in samenwerking met de oudheidskamer Twente den Hunenborg onderzocht. In 't hierover uitgebracht verslag lezen we o.a. dat behalve de fundeering uit Bentheimersteen van een eigenaardig gevormd gebouw van 16.80 × 17.70 M. uitwendig, met aansluitende zijbouw van 10.40 × 8.40 (eveneens van bewerkte blokken) nog gevonden is de paalfundeering van een gebouwtje van 3 × 4 M., waarin sporen van brandresten, houtskool en gebrande grond, verder eenige groote steenen waarop brandresten.

Tenslotte is nog gevonden eeen diep ovaal komvormig gat in den grond over hetwelk een paar groote steenen gewenteld waren. Ook hier waren brandresten aanwezig, terwijl de put onderin bekleed was met verbrande heiplaggen; in de vulling waarmee het gat dicht gemaakt was, waren houtskoolstukken, eigenaardige sintels en scherven.

Op grond van gevonden vaatwerkscherven zou de aanleg dateeren uit den tijd van Karel den Frank. Volgens Dr. Holwerda zouden er niet zoo heel veel menschen in gewoond hebben. Wat de bedoeling van het aanleggen van den Hunenborg in deze moerassige streek betreft, tast men in het duister. Oorkonden zwijgen er over. Men heeft aangenomen dat het een Saksische sterkte is geweest. Wanneer men aandachtig het duidelijke verslag over de opgravingen leest, en met het kaartje vergelijkt, dan komt men tot de gevolgtrekking, dat voor een sterkte de aanleg toch niet erg logisch is. Aan de moeraszijde, dus de zijde die 't moeilijkst te bestormen is, vinden we een zware omwalling, terwijl aan de landzijde een tweede omwalling, de lagere burcht genaamd, aansluit met lage omwalling, zoodat men van dien kant de Hunenborg gemakkelijker binnendringen kon. We gelooven niet, dat het vinden van scherven uit de 9e eeuw, een gebruik en aanleg in veel vroegeren tijd uitsluit. Bovendien, waarom zou men juist daar op die onherbergzame plaats een sterkte aanleggen.

Het geheele cultureele en politieke leven dier dagen (pl.m. 800) speelde zich af in de naaste omgeving van Ootmarsum en Oldenzaal; geen enkele oude weg leidt langs den Hunenborg, zoodat van een beheerschen van handels- of trekwegen geen sprake is. Tenslotte pleit nog tegen het gebruik van den Hunenborg als sterkte het feit, dat er slechts weinig menschen in gewoond hebben, dus dat er in dat geval sprake zou zijn van een zwakke bezetting. In elk geval ligt de Hunenborg op een plaats van waaruit de Haeckenberg het uiterste Z. Oostelijke maansopgangspunt vormt en legt de legende verband door middel van een gouden onderaardschen weg tusschen beide merkwaardige plaatsen.

Zooals we zoo even reeds zeiden, speelde het geheele cultureele en politieke leven dier dagen zich af in Ootmarsum en Oldenzaal. We lezen in Röring, Kerkelijk en Wereldlijk Twente I, het volgende. In 't midden van de marke Berghuizen (Oldenzaal) werd reeds pl.m. 650 eeen oratorium — d.i. een bidplaats of bedehuis — gesticht en zou de H. Marcellinus pl.m. 700 een kerk te Oldenzaal gesticht hebben. Slechts op twee plaatsen in Twente, n.l. in Oldenzaal en Ootmarsum mocht de doop aan volwassenen, die tot het christendom overgingen, toegediend worden. Dit gebeurde door onderdompeling en wel op Paasch- en op Pinksteravond in een sterk opgevende bron. De plaats waar dit plaats vond is nog zoowel in Ootmarsum als in Oldenzaal bekend onder den naam „Fonteinbeek". Hieruit blijkt de belangrijkheid zoowel van Ootmarsum als Oldenzaal, wat nog sterker spreekt uit het feit dat beide kerken de moederkerken waren van bijna alle nog in Twente bestaande parochies.

De Friesche Academie

Wij meenen goed te doen, de aandacht onzer lezers eens te vestigen op de jonge „Fryske Akademy" te Leeuwarden, die in September 1938 haar werkzaamheden aanving en blijk geeft stevig aan te willen pakken.

Haar doel is de wetenschappelijke bestudeering van Friesland en het Friesche volk, in den meest uitgebreiden zin. Hiermee is een middelpunt geschapen voor de velen, die zich met eenigerlei uiting van Frieschen volksaard en Friesche cultuur bezig houden. Allen, die hun krachten thans elk op zich zelf aan hun volk wijdden, vinden in de Academie de gelegenheid hun inzichten met elkaar uit te wisselen en van elkaars kennis van bepaalde onderdeelen gebruik te maken.

De Academie heeft vooreerst in haar werkplan opgenomen de taalkunde, levensbeschrijving van Friezen, en de gouwkunde. Op deze gebieden is men met verscheidene medewerkers bezig het zeer verspreide materiaal bijeen te brengen en voor de belangstellenden te ontsluiten. Een vaste medewerker is dagelijks in de zetel der Academie, het Coulonhuis te Leeuwarden, aanwezig.

Een tijdschrift „It Beaken" (het baken) vormt een band tusschen de Academie en de belangstellenden. In dit tijdschrift verschijnen korte mededeelingen over de werkzaamheden der Academie, samenvattingen van lezingen en voordrachten, op de bijeenkomsten gehouden en sedert kort ook het vereenigingsnieuws der Friesche studentenvereenigingen aan de verschillende hoogescholen. Door dit nieuws in het blad op te nemen hoopt men de belangstelling der studenten voor de Academie te wekken en hun medewerking te winnen. Het blad verschijnt tweemaandelijks in tijdschriftvorm.

De stichting van de Fryske Akademy is een Friesch-nationale daad van den eersten rang, die van groote beteekenis kan worden voor de verdere ontwikkeling van het Friesche volksbewustzijn. Terwijl de belangstelling voor het Friesch-eigene nog steeds min of meer in de sfeer van een gezellige folklore verkeerde, krijgt zij door de stichting der Academie het karakter van nationaal cultuurbewustzijn. De bestudeering der eigen volkscultuur wordt hiermee tot nationale plicht van elken Frieschen intellectueel gestempeld. Juist Friesland, dat zoo gaarne warm loopt voor al wat buiten eigen volk en eigen cultuur ligt, had wel noodig, dat het goed recht van het volkseigene door de aanwezigheid van den commissaris der Koningin bij de opening der Academie eens nadrukkelijk werd onderstreept.

Nieuws uit de Werkgemeenschap

De stichting „Der Vaderen Erfdeel" heeft ten doel mede te werken om de volksche gedachte te doen herleven en in breede kringen van het Nederlandsche volk den eigen aard weder tot zijn recht te doen komen.

Naast het maandblad „Der Vaderen Erfdeel" laat zij verschillende uitgaven uitkomen.

Het doen houden van lezingen en voordrachten, het vormen van plaatselijke werkgroepen en het organiseeren van bezichtigingen behoort mede tot haar werkzaamheid.

Bestellingen en inteekening op het maandblad te richten tot Der Vaderen Erfdeel, Hoofdweg 4, Amsterdam, Postgiro 307867.

Bijdragen enz voor het maandblad aan Postbus 51, Leiden.

ZINNEBEELDEN-PLAAT

De plaat met zinnebeelden, voorkomende in het laatste nummer van den tweeden jaargang is thans ook afzonderlijk verkrijgbaar. Levering in stevige kartonnen huls franco per post geschiedt tegen toezending van *f* 0.15.

UITGAVEN:

Maandblad DER VADEREN ERFDEEL, *f* 0.95 per half jaar; *f* 1.90 per jaar; voor Indië *f* 2.25 per jaar bij vooruitbetaling.

H. Laagland — Het verband tusschen ras en kultuur. — Tweede druk *f* 0.25

H. J. Popping — Eenige correcties op Nederlandsche geschiedschrijving *f* 0.45

F. E. Farwerck — Levend Verleden — geb. *f* 3.90

Wat is ras? *f* 0.20

H. Laagland — Geschiedenis van het Noordras *f* 1.40

F. E. Farwerck — Het is anders dan men ons leerde *f* 0.75

IN VERKOOP:

A. Decleene — Het rassenvraagstuk, door een katholiek gezien *f* 0.60